

Ternay Andrea: A szociális munka etika oktatása¹

Absztrakt

Hogyan jelenik meg az etika oktatása a szociális munkás képzésben és ez mennyire elegendő? Erre a kérdésfeltevésre épül ez az írás. Dolgozatomban a témát igyekeztem több oldalról megközelíteni. Egyrészt kérdőíveket készítettem különböző szociális munkás képzésekben résztvevő alapszakos diákokkal. Másrészt interjúkat készítettem diákokkal, pályakezdőkkel, illetve a képzésekben résztvevő oktatókkal. Végül átnéztem a különböző képzések tanterveit, olyan tantárgyakat keresve, amelyek a nevéből kiderülne, hogy kifejezetten a szociális munka etika vonatkozásait tartalmazza.

Hogy miért is olyan fontos ez a téma? Azért, mert a szociális munka egy emberjogi szakma, ami nem csak arra törekszik, hogy a társadalom az emberi jogokat tiszteletben tartsa, hanem ezeknek a jogoknak a megfelelő érvényesítésére és megvalósítására is törekszik. Sőt az is feladata, hogy alakítsa és védje az alapvető emberi jogokat. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha a szociális munkások ismerik az Etikai Kódexet és a szakmai értékeket, amik a szakmai kompetencia alapvető részei.

A kutatás alapján arra jutottam, hogy bár van valamiféle szaktetika oktatás az egyetemeken és főiskolákon, ez mégsem elegendő, mert vannak – még ha nem is olyan sokan, mint azt gondoltam –, akik nem ismerik pontosan az Etikai Kódexet, nem hallottak az Etikai Kollégiumról, nem tudják hova fordulhatnak nehézség esetén, nem biztosak abban mi etikus, és nem feltétlenül ismerik fel a dilemmákat.

Abstract

How does the teaching of ethics appear in the education of social work and is this enough? I would like to answer to these questions in this article. In my thesis I tried to approach the topic from several aspects. On the one hand, I prepared questionnaires for bachelor students participating in various social work trainings. On the other hand I interviewed students, entrants and tutors. Finally, I reviewed the curriculums of these trainings, searching for subjects, which name refers that the subject includes aspects of social work ethics.

Why is this topic so important? That is because social work is a profession of human rights, which not only aims to get people to respect rights but to guarantee their implementation and realization. Indeed, the task is to develop and protect these fundamental human rights, too. However, this is only possible if the social workers are aware of the Code of Ethics and the professional values, as essential parts of professional competences.

The research concluded that the ethics education in universities and colleges is not structured and focused enough and still there are some social work students and professionals who do not know the Code of Ethics, did not hear about the Association of Social Work Ethics. Consequently, they may have difficulties to solve pivotal problems, and recognize dilemmas in the field of ethics.

---

¹ Ez a cikk az ELTE TáTK szociális munka szak alapképzésén írott szakdolgozatom alapján készült. A szakdolgozat témavezetője dr. Kövér-Van Til Ágnes.

Nincs szociális munka szakmai etika nélkül. Ebben valószínűleg mindannyian egyetértünk, ahogy a szakirodalomban is olvasható „...a szociális munkában minden döntés tartalmaz etikai aspektusokat” (Loewenberg, Dolgoff 1988a: 181). Mégis, annak ellenére, hogy a szociális munkának szerves része a szakmai etika – vagy annak kellene lennie –, igen kevés tanulmány található ebben a témában a hazai szakirodalomban. Hogyan lehetséges az, hogy úgy kell kutatni, vadászni a kapcsolódó olvasmányokat? Pedig szükség lenne szakirodalomra, hiszen a „*hatékony gyakorlat feltétele a dilemmákhoz való tudatos viszonyulás*” (Andok, Tímár 2002: 88). Hogyan jelenik meg az etika oktatása a képzésben és ez mennyire elegendő? Erre a kérdésfeltevésre épül ez az írás.

Így készült...

A fent említett témát igyekeztem több oldalról is megközelíteni. Egyrésztől kérdőíveket készítettem különböző szociálismunkás-képzésekben részt vevő alapszakos diákokkal. A kérdőívekkel az volt a célom, hogy egy alaptudást kapjak arról, hogy a hallgatók milyenek találják az etika oktatását, hogyan viszonyulnak az etikai dilemmákhoz, valamint, hogy mennyire ismerik az Etikai Kódexet és az Etikai Kollégiumot. Fontosnak tartottam, hogy másod-, harmad-, illetve negyedéves hallgatókat kérdezzek, mivel ők már rendelkezhetnek a szakmai etikával kapcsolatos alaptudással. A kitöltők a következő képzésekből kerültek ki: Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar szociális munka szak (DE EK), Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar szociális munka szak (DE BTK), Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar szociális munka szak (ELTE TáTK), Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar szociális munka szak (KRE TFK), Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem felekezeti szociális munka szak (OR – ZSE), Wesley János Lelkészképző Főiskola szociális munka szak (WJLF). A kérdőíves felmérés során 107 fős mintával dolgoztam, ez természetesen nem reprezentatív – nem is volt cél –, de azt gondolom, hogy így is igen érdekes eredmények születtek, melyek fontos jelzést adhatnak a képzéseknek.

A 107 főnek 30%-a másodikos, 47%-a harmadikos és 23%-a végzős hallgató. A legtöbb kitöltés az ELTE-n (43%) és a DE karain (BTK: 25%, EK: 10%) történt.

A kitöltők átlagéletkora 27-28 év, ezt főként az OR – ZSE (átlag 44 év) és a DE EK (átlag 31 év) képzésekben részt vevők életkora befolyásolta felfelé. Ahogy a szakmában, a kérdőív kitöltői között is a nők voltak túlsúlyban (80%).

Ezenfelül interjúkat készítettem diákokkal, pályakezdőkkel, illetve a képzésekben részt vevő oktatókkal, hogy a kérdőívekből szerzett információkat elmélyítsem és kiegészítsem. Pályakezdők alatt azokat értem, akik kevesebb mint öt éve vagy öt éve dolgoznak a szakmában. A pályakezdőkkel készített interjúkat kifejezetten fontosnak találtam, mivel a diákok gyakran még nem látták át, nem kapcsolták össze az iskolában megszerzett tudásanyagokat a praxissal, míg a pályakezdők egy távolabbi rálátással bírnak a képzésre, annak hasznosságára, előnyeire és hátrányaira. A tanárokkal készült beszélgetések során pedig betekintést nyerhettem a képzések alakulásába, nehézségeibe is. Összesen tizenöt interjút készítettem: nyolcat diákokkal (DE: 5 fő, ebből EK: 3 fő, BTK: 2 fő; ELTE: 2 fő, KRE: 1 fő), hármat pályakezdőkkel (DE EK: 2 fő, ELTE: 1 fő), illetve négyet tanárokkal.

A meginterjúvált diákok többsége nő volt (5 nő, 3 férfi), átlagéletkoruk 23 év. A pályakezdők mindegyike nő volt, átlagéletkoruk 27 év.

Beszélgettem Bagdi Tímeával, a WJLF szociális munka szak és KRE TFK szociális munka szak tanárával, aki „A szociális munka etikai dilemmái” című tárgy óraadója a WJLF-en.

Interjúztam Miletics Marcell-lal az ELTE TáTK szociális munka szak tanársegédjével, aki „A szociális munka elmélete” tárgyat tanítja, azt a tárgyat, amely az ELTE képzésében eddig az etikai vonalat képviselte.

Ráczy Andreával is beszélgettem, aki a DE BTK Szociológia Tanszékén tanít különböző bevezető szociális munka és gyermekvédelmi tárgyakat, valamint az Etikai Kollégiumnak is tagja. (Ma pedig már az ELTE Szociális Munka Tanszék munkatársa.)

Valamint interjút készítettem Szécsi Judittal, aki az ELTE TáTK Szociális Munka Tanszék tanársegédje, és a 2016/2017-es tanévben elsőként induló „A szociális munka aktuális kérdései, szakmaetikai dilemmák” tárgy felelőse.

Átnéztem a kérdőívekkel megkeresett szakok tanterveit is, keresve, hogy van-e olyan tantárgy, amelynek a nevéből kiderülne, hogy kifejezetten a szociális munka etikai vonatkozásait tartalmazza.

Kutatásom során tehát arra a kérdésre kerestem a választ, hogy hogyan jelenik meg a szociálismunka-képzésben a szakmai etika, illetve, hogy mennyire látják a hallgatók, pályakezdők és oktatók ezt elegendőnek a gyakorlati szakma műveléséhez.

Mielőtt azonban bemutatnám a kutatásom eredményeit, szeretnék kitérni a témához kapcsolódó alapfogalmakra.

Nil nocere!

A szociális munka egyik sorvezetője a fejezetcímbe is látható kifejezés: „*nil nocere*”, azaz ne árts. Ez az aforizma Hippokratésztől származik, aki az orvosi etika alapköveit tette le. Azt gondolom, a szociális munkában is ez az egyik alappillér, amire a szakma épül. Ahhoz azonban, hogy ez az alaptézis érvényesüljön tudjon, elengedhetetlen az alapvető etikai fogalmak tisztázása.

Mi micsoda az etikában?

A téma kapcsán érdemes beszélni az etika, a dilemma, az etikai probléma, a gyötrelme és a vétség fogalmáról, mivel ezek a fogalmak gyakran összemosódnak a szociális munka gyakorlatában (Varga 2009). Az etika a görög *ethos* szóból származik, ami eredetileg a szokás, használat kifejezésekre utalt, mai jelentése inkább erkölcs, erkölcsi magatartás, érzés (Pál 1996; Loewenberg, Dolgoff 1988a). Az etika tehát azzal foglalkozik, hogy egy cselekvés morálisan helyes-e (Loewenberg, Dolgoff 1988a). Az értékek segítenek az etikai kérdések megválaszolásában során. „*Az etika az értékekből ered, és összhangban van velük. A kettő közötti különbség az, hogy az értékek a »mi a jó, illetve elvárható«, míg az etika a »mi a helyes és korrekt« fogalmával áll kapcsolatban.*” (Loewenberg, Dolgoff 1988b: 193)

A dilemma a görög *di-lemma* szóból ered, melynek jelentése kettős réteg. Az etikában az egymással ellentétes, kibékíthetetlen etikai elveket jelenti, tehát azt a szituációt, amikor az egyik elv melletti döntés kizárja a másik lehetőséget, amikor egy helyzetnek „*nincs tisztán csak jó megoldása*” (Varga 2009: 72).

Andok–Tímár (2002) felosztása szerint beszélhetünk szakmai, személyes, közösségi, környezeti, társadalmi, politikai és kulturális alapú dilemmákról.

A dilemmáknak a szociális munka terén több típusa van. A legrégebbi fajtája az érdekes-érdeemtelen dilemma, ami napjainkban újból kezd felerősödni (Bugarszki 2014; Papp, Ráczy

2015). A Hegyesi–Kozma (2006) tipizálás szerint megkülönböztethetünk beavatkozási (később felelősségvállalási), értékelő, kontroll és autonómia, valamint elkötelezettségi dilemmát. Egy másik csoportosítás szerint az alábbi típusokat különböztethetjük meg: beavatkozás – nem beavatkozás, objektív – szubjektív szempontok, professzionális – karitatív szociális munka, érdemes – érdemtelen és értékek – érdekek dilemmája (Andok, Timár 2002). A dilemmák főleg három területen érhetőek tetten: a közvetlen klienskapcsolatban, a jóléti politikákban és programokban, valamint a kollégák kapcsolatában (Reamer 1983).

Ahogy a társadalom változik, a dilemmák is folyamatosan bővülnek (Loewenberg, Dolgoff 1988a). Napjainkban a leginkább jelenlévő dilemmák a feketemunka, a kettős mandátum és a kötelezett klienssel való segítő munka kapcsán merül fel (Kjorstad 2007; Pataki 2008a; Pataki 2008b; Sárkány 2014; Vincze 2008). A környezettanulmány készítése is etikai kérdéseket vet fel, hiszen a készítő megsértheti a magánszférához való jogot (Varga, Udvari 2008).

A hazai szociális munkában nem szokás megkülönböztetni az etikai dilemmát, problémát és gyötrelmet, azonban szerintem érdemes foglalkozni a fogalmak közötti különbségekkel.

A dilemmához hasonlóan nehéz döntés az etikai probléma is, azzal a különbséggel, hogy itt van jó kimenetel, ami nem sért semmilyen etikai elvet. Etikai gyötrelmről (moral distress) akkor beszélhetünk, ha világos, hogy mi a helyes út, azonban valamilyen vélt vagy valós okból az nem követhető. Etikai vétség esetén pedig a cselekvő megsérti az etikai elveket (Varga 2009).

Az erkölcs, az etika és az érték mind olyan fogalmak, amelyek koronként, társadalmanként eltérőek lehetnek. Egy adott társadalomban alakulnak ki és öröklődnek tovább, de folyamatosan változnak (Luckmann 1999).

Több olyan elmélet született az utóbbi időben, ami szerint az erkölcsiség, az értékek nagy része kiveszett a mai modern társadalomból (Luckman 1999; Császi 1999). Császi (1999) szerint azonban ezek nem eltűntek, hanem egy részük a társadalmi differenciáció során beépült a különböző szakmai etikákba.

A szociális munka és az etika kapcsolata

A szociális munka és az etika kapcsolata hazánkban véleményem szerint leginkább a Szociális Szakmai Szövetségen (3Sz) belül kialakuló Etikai Kollégium munkáján, a képzésen és az Etikai Kódex változásain keresztül ismerhető meg.

A magyar kódex története

Magyarországon alapvetően nem létezett a szó mai értelmében vett szociális munka, leszámítva a két világháború közötti és utána lévő rövid időszakot. Az 1980-as években, amikor a politikai légkör kezdett oldottabbá válni, került előtérbe a szociális munka szakma kérdése (Pál 1996).

Az 1980-as évek végén, a '90-es évek elején több szakmai szervezet alakult: Hilscher Szociálpolitikai Egyesület, Szociális Munkások Magyarországi Egyesülete, Családsegítők Kamarája, Iskolaszövetség. Később, 1995-ben ezeknek a szervezeteknek a részvételével jött létre a 3Sz, amely létrehozott egy etikai munkacsoportot, mely mind a mai napig működik Etikai Kollégium néven (Pál 1996).

Az 1975-ös angol etikai kódex alapján, de attól mégis merőben eltérő formában jött létre az első magyar Etikai Kódex 1995 júniusában (Pál 1996), amely azóta is folyamatosan változik, hiszen az Etikai Kollégium évente felülvizsgálja és módosítja ezt a gyakorlatban felmerülő nehézségek, kérdések szerint (Hordós 1997).

Abban, hogy a szociális munka igazán szakmává válhatott, professzionizálódhatott, nagy szerepe volt az Etikai Kódex létrejöttének (Nagy 2009). Hegyesi az Etikai Kódexet a szakmai minőségbiztosítás alapvető elemének tartja (Kövért 2012). A kódex nemcsak a klienseket védi, azzal hogy garanciát ad nekik egy bizonyos színvonal biztosítására, hanem a szociális munkásnak is védelmet, háttérrel jelent, egy olyan pontot, ahova mindig visszafordulhat, ha kérdése támad valamilyen eset kapcsán (Pál 1996).

Az Etikai Kollégium munkássága

Az Etikai Kollégium munkásságáról évente beszámol a 3Sz közgyűlésének. Az Etikai Kollégium tagságát a tagszervezetek biztosítják, minden tagszervezetnek egy-három tagot kell delegálnia a testületbe (Az Etikai Kollégium ügyrendje, 2006 alapján).

A kollégium tevékenysége négy részre osztható: bejelentés alapján vizsgálatot végez, véleményt tesz közzé, ötévente felülvizsgálja az Etikai Kódexet, valamint éves beszámolót készít. Nem feladata a jogi és szakmai anyagok véleményezése, illetve nem kezdeményez vizsgálatot névtelen bejelentés alapján (Az Etikai Kollégium ügyrendje, 2006 alapján).

A 3Sz honlapján 2011-től megtalálhatóak az éves beszámolók, melyek alapján az látható, hogy igen kevés állásfoglalás- és véleménykérést kapott a kollégium (2011 – 10 db, 2012 – 8 db, 2013 – 10 db, 2014 – 6 db) (Az Etikai Kollégium beszámolója alapján). Ezt tekinthetnénk akár jó jelnek, mondván, akkor nincs sok dilemma, szakmai kérdés, azonban én azt gondolom, hogy ez inkább a kollégium ismeretségének a hiányát mutatja. A kollégium az esetek feldolgozását 2013-ban kezdte meg. Jelenleg hét eset található meg a 3Sz honlapján (A szomszéd ajándéka, Albérlőválasztás, Hajléktalan szerelem, Korábbi kliensekkel való kapcsolattartás, Titoktartási kötelezettség kontra büntetőeljárás, Válás után, Egy nem hiteles beadvány). Azt gondolom, hogy minél több ilyen esetre lenne szükség, hogy mind a gyakorló szakemberek, mind pedig a diákok számára például szolgálhassanak az etikus cselekvésben, valamint az etikai dilemmákkal összefüggő segítségkérésben.

„...minden etikai kódex annyit ér, amennyire az a szakma gyakorlatában érvényesíthető”

Ahogy a fenti Szabó Lajos (2003: 25) idézet is kimondja, az Etikai Kódex annyit ér, amennyire képes megvalósulni a gyakorlatban. Ennek mentén próbálom meg elemezni a kérdőívek, interjúk és tantervek vizsgálatának eredményeit.

A tantervek elemzésekor a kérdőíves vizsgálatban részt vevő egyetemek (DE EK, DE BTK, ELTE TáTK, KRE TFK, OR – ZSE, WJLF) közül csupán két egyetemen: az ELTE-n és a WJLF-en találtam etikai témájú tárgyakat. Az ELTE új tantervében egy szakmaetikai tárgy látható: „A szociális munka aktuális kérdései, szakmaetikai dilemmák”, ami kötelező. Ez a tárgy a 2016/2017-es tanévben indult először.

A WJLF-en két etikai témájú: „Etika”, „Bibliai alapú szociáletika” és egy szakmaetikai tárgy: „A szociális munka etikai dilemmái”. Ezek azonban választhatóak, tehát előfordulhat, hogy a képzésben részt vevők egyáltalán nem találkoznak ezekkel, mivel nem veszik fel őket.

Ehhez képest a kérdőívek más eredményt mutattak. Ennek az lehet az oka, hogy attól még, hogy a tárgy neve nem tartalmazza az etika szót, szólhat arról (is).

A kérdőívek és interjúk alapján tehát azt találtam, hogy a megkérdezett képzések többségében van olyan tárgy, amely tartalmaz etikai aspektusokat, bár ez nem ütközik ki a tantervek tárgyneveiben.

A kérdőívre válaszoló diákok nagy része elegendőnek tartja a szakmaetikai oktatását a képzésben (egy ötös skálán, ahol az ötös a teljes mértékben elegendő és az egyes az egyáltalán nem elegendő, 14% ötösre és 43% négyesre értékelte a kérdést). Az interjúk során azonban a

diákok és pályakezdők azt fejezték ki, hogy keveslik az etika oktatását, és módosítanának a tanterveken, ha lehetőségük volna rá. A tanárok is támogatnák az etikaoktatás átformálását a képzésen belül.

„Végigvettük az Etikai Kódexet. Azonban úgy érzem, hogy ez nem volt elegendő. Például most sem tudom, hogy ha valamilyen etikai vétséget követ el valaki, akkor hova kell fordulnom. Mi az etikus, erre csak akkor tudunk válaszolni a terepen, ha megfelelően megtanultuk vagy megtanították. Egy teljes, csak az etikáról szóló kurzus hasznos lett volna.” (Részlet egy hallgatóval készített interjúból.)

„Nagyon kevés volt szerintem, az Etikai Kódexről körültekintően tanultunk, de a gyakorlatban nagyon sok etikai kérdés felmerül bennem, ami a képzés alatt nem kapott hangsúlyt. Szerintem gyakorlatiasabban kellene oktatni az etikai részét ennek a munkának.” (Részlet egy pályakezdővel készített interjúból.)

Talán érdemes lenne a képzés elején és végén is tartani egy etikai témájú tárgyat. Eleinte érzékenyítő, szemléletformáló óráként, majd a képzés végén, a gyakorlatokon szerzett tapasztalatokon alapuló dilemmaelemzés formájában.

A diákok többsége tanulmányai során találkozik dilemmákkal, azonban gyakran ezeket nem tudják kezelni, vagy nem ismerik fel.

„Tanulmányaim során persze [találkoztam etikai dilemmával], amikor erről tanultunk. A gyakorlat során nem igazán, ha volt is, akkor nem vettem észre.” (Részlet egy hallgatóval készített interjúból.)

A pályakezdők szerint a képzés gyakorlatai során még nem látták át annyira az etikai kérdéseket, hogy biztosan felismerjék, ha egy etikai dilemmával néznek szembe. Ennek az lehet az oka, hogy a hallgatók gyakorlataik során még nem mélyültek el annyira a szakmai tevékenységekbe, hogy igazán átlássák és megértsék az etikai dilemmákat, még nincs elegendő tapasztalatuk, gyakorlatuk, még nem az ő felelősségük, nem az ő feladatuk az ezekkel való szembenézés, megküzdés.

„Akkor nem merült fel, igazán nem is láttam át annyira a dolgokat, mint jelenleg. Illetve akkor nem is a miénk a felelősség úgy, mint most.” (Részlet egy pályakezdővel készített interjúból.)

A kutatásban részt vevők többsége etikai dilemma esetén tanárai és kollégái segítségét kérné ki, a 3Sz, az Etikai Kódex és az Etikai Kollégium lehetősége ritkán merült fel a kérdés kapcsán.

„Az etikai kérdéseinket igyekszünk egymás között, csapaton belül megbeszélni, nem tudom, hová fordulhatnék külső segítségért.” (Részlet egy pályakezdővel készített interjúból.)

Problémát jelenthet azonban a diákok számára az is, hogy a tereptanárral szemben nehezebben nyílnak meg, így kevésbé merik a segítségüket kérni.

„...szerintem azért készségszinten ott nagyon kevesen tartanak, hogy a tereptanárnak jelezzenek egy olyat, ami nekik nem tetszik.” (Részlet a Szécsi Judittal készített interjúból.)

Ez alapján *„[a] szociális munkás hallgatókat arra kell bátorítani, hogy objektíve vizsgálják saját szakmai gyakorlatukat, felismerjék és szembeszálljanak az etikátlanságokkal”* (Kövér 2012: 102). Sajnos azonban kevés olyan irodalom van, ami azzal foglalkozik, hogy hogyan határozzák meg a terepen lévő szociális munkások az etikai dilemmákat, hogyan reagálnak rájuk és oldják meg őket (Holland, Kilpatrick 1991).

Jó módszer lehet a dilemmafejlesztés, ami analitikus szintre emelve elemzi a gyakorlatban előforduló eseteket (Kövér 2012). Reamer szerint a dilemmák megoldásában fontos szerepe lehetne az etikai irányelveknek, amelyek segítenek ezen kérdések szisztematikus vizsgálatában. Ezeket az irányelveket pedig folyamatosan frissíteni kell, a gyakorlatban felmerülő dilemmákhoz igazodva (Reamer 1983, idézi Szabó 2003).

Későbbi munkájában Reamer leírta az etikai döntéshozatal lépéseit, ezzel közelebb hozva a gyakorlathoz ezt a nehéz kérdést. Szerinte fontos az etikai kérdések és az abban érintettek

azonosítása, valamennyi lehetőség mérlegelése kockázataik és hasznuk szerint. Lényeges az érvek felsorakoztatása több nézőpontból – etikai alapelvek, jogszabályok, személyes értékek stb. –, valamint érdemes bevinni az adott kérdést szakmai konzultációra is. Ezenfelül szükség van mindezek dokumentálására, monitorozására, értékelésére (Reamertől idézi Szabó 2003).

A dilemmák felismerésében fontos szerepet játszik az Etikai Kódex ismerete. Ezt a hallgatók gyakran az értékek szintjén ismerik ugyan, de nem tudják alkalmazni őket a gyakorlatban, illetve gyakran nem tiszták a feltételei – kire vonatkozik, hogyan ellenőrizhető, szankcionálható stb.

„Sokszor ugye pont erről kell beszélni: ők ugye tudják, mint a tankönyvben, mint ahogy a gyermekek elsajátítják a társasjátékot. Társasjáték – így kell. És aki csal, annak vége. És ugye minden család: ha leesik a kocka az asztalról, már csaltál. Tehát hogy nagyon szigorúak.

[...]

Szóval inkább ez van: a diákok a szöveget jobban tudják, mint ahogy értik vagy alkalmazni tudják.” (Részlet a Szécsi Judittal készített interjúból.)

Mivel a diákok a gyakorlat során közvetlen kapcsolatba kerülnek a kliensekkel, ezért nagyon fontos, hogy ismerjék az Etikai Kódexet és a szakmai értékeket (B. Talyigás, Feuer, Háberman, Hegyesi, Kövér 2012), hiszen ez az, ami a hallgatókat segíti abban, hogy ráérezzenek, mi is a szakmai feladatuk (Hegyesi 2012). Nagy szerint *„a felkészületlen, a szakma etikai szabályait nem tisztelő, személyiségében, készségeiben alkalmatlan személy... olyan sérüléseket (pl. negatív énkép, önbizalomhiány stb.) okozhat a klienseiben, amelyek mentális értelemben hosszú időre életképtelenné tehetik őket. Ez azért is veszélyes, mert ezek nagyon nehezen megragadható és csak nagy nehézségek árán vagy egyáltalán nem visszafordítható folyamatok, amelyben szinte semmilyen jogorvoslatra nincs lehetőség; sem műhibaperre, sem fellebbezésre.”* (Nagy 2009: 93–94)

A kérdőív során igyekeztem felmérni, hogy a hallgatók mennyire ismerik az Etikai Kódexet. Négy állítást fogalmaztam meg, amiről el kellett döntenem, hogy az Etikai Kódex alapján ezek vétségnek számítanak-e. A négy állítás a következő volt:

- A kliens meghívja a szociális munkást egy kávéra.
- A szociális munkás összeférhetlenség miatt megszakítja a segítő kapcsolatot a klienssel, de gondoskodik a kliens további szakmai segítségéről.
- A kliens a segítő kapcsolat alatt a szociális munkás fodrásza is.
- A szociális munkás a kliens beleegyezése nélkül segítséget kér kollégáitól az ügy megoldása érdekében.

Az első állításról, arról, hogy a kliens meghívja a szociális munkást egy kávéra, 38% állította, hogy vétség. A kódex² I. 21-es pontja szerint: *„A szociális munkás előzetesen tájékoztatja a kliensét az általa igénybe vett szolgáltatás esetleges anyagi feltételeiről. A szociális munkás egyéb ellenszolgáltatást nem kérhet, és nem fogadhat el.”* (Etikai kódex, 3) Ez alapján azt gondolom, hogy a kódex azt mondja ki, hogy semmilyen ajándékot nem fogadhat el a szociális munkás a kliensétől. Felmerült a kitöltőkben az a kérdés, hogy ez a meghívás azt jelenti-e, hogy egy kávézóba hívja meg a kliens, vagy a saját otthonában kínálja meg a szociális munkást egy csésze kávéval. A kérdés félreérthetősége indokolhatja azt, hogy az állítást vétségnek tartók száma ilyen alacsony, ugyanis sokak szerint – ideértve magamat is – a kliens otthonában elfogadni egy pohár vizet vagy egy csésze kávé nem olyan, mintha ajándékot fogadnánk el, hanem inkább mintha a klienst magát fogadnánk el. Ezáltal fejezhetjük ki, hogy nem idegenkedünk tőle vagy az otthonától.

A második állításról a válaszadók 22%-a állította, hogy vétség, pedig ez a szituáció az Etikai Kódex I. 17-es pontjából egyértelműen kiderül, hogy nem az: *„[...] A szociális munkás –*

---

² A szöveg megírásakor a 2011-es Etikai Kódexet használtam.

szakmai megfontolás után, és/vagy összeférhetetlenség esetén – megszakíthatja a segítő kapcsolatot úgy, hogy gondoskodik a kliens további szakmai segítségéről.” (Etikai Kódex, 2)

Arra, hogy vétségnek számít-e az, ha a kliens a szociális munkás fődrásza is a segítő kapcsolat alatt, 68% válaszolt igennel. A kódex idevonatkozó I. 16-os pontja kimondja: „A szociális munkában összeférhetetlen a szociális munkás és a kliens közötti rokoni, baráti, szerelmi, üzleti (haszonszerzésen alapuló) kapcsolat.” (Etikai Kódex, 2) Itt talán érdemes lenne a kódexben kitérni arra a kérdésre, hogy ez a tilalom csak arra az időtartamra vonatkozik-e, amíg a segítő kapcsolat tart, vagy ezen túl is. Valamint fontos lenne elgondolkoznunk azon, hogy mi van azokkal a szociális munkásokkal, akik valamilyen kisebb településen élnek, emiatt nagyjából lehetetlen számukra, hogy ne legyen más kapcsolatuk is a kliensekkel a segítő viszonyon kívül.

Az utolsó kérdésről pedig 28% gondolta, hogy etikai vétség. A kódex I. 14-es pontja szerint: „A kliens és a szociális munkás együttműködése olyan formális kapcsolat keretében valósul meg, amely a bizalmon, az **őszinteségen és a kliens autonómiájának tiszteletben tartásán alapul. A segítő kapcsolat során törekedni kell a klienssel való egyenrangú kapcsolat kialakítására.**” (Etikai Kódex, 2) Azt gondolom, az, ha a kliens megkérdezése nélkül avatjuk be az ügy részleteibe a kollégánkat úgy, hogy a kliens személye beazonosítható – tegyük ezt bármily jó szándéktól vezérelve –, az sérti a kliens autonómiáját, önrendelkezését, és emiatt megrendülhet a segítőben és a teljes segítő szakmában a kliens bizalma.

Mіндеzen felül, jelentős a választ nem tudók aránya is (első: 17%, második: 3%, harmadik: 10%, negyedik: 9%).

Fontos látni, hogy az Etikai Kódex irányelveket és értékeket fogalmaz meg, nem ad konkrét válaszokat konkrét helyzetekre. Az egyik interjú kapcsán felmerült dilemmaként a közösségi oldalak „helyes” használata is. Ebből is nagyon jól látható, hogy bár erre a kódex jelenleg még nem ad támpontot, de a meglévő pontjai támasztéklul szolgálhatnak. A kódexnek tehát igazodnia kell a társadalomban kialakuló különböző változásokhoz.³

Talán ahhoz, hogy az etikai kérdések tekintetében a szakemberekben legyen egyfajta tudatosság, ahhoz arra lenne szükség, hogy a képzésekben és a gyakorlatban az „evidenciákról” is beszéljünk. Mindazokról a kérdésekről, amelyekről mindenki azt gondolja, hogy ismeri, de valójában nincsenek jól átgondolva (pl. titoktartás, ajándék elfogadása, adományok sorsa).

Az etikai dilemmákra való felkészültség egyénileg nagyon különböző lehet.

„Szerintem vannak olyanok, akik felkészültek, de ők valószínű felkészültek voltak már az iskolai évek alatt is. És sokan vannak szerintem, akik nem lettek »készen«, nem tudtak felkészülni megfelelő módon. De ezt is kétfelé szedném, mert szerintem az sem gond, ha a mélyvízben tanul meg valaki úszni, és állja a terheket, illetve ha később sem lesz készen, akkor pedig nem ez a terület az ő területe.” (Részlet a Bagdi Timeával készített interjúból.)

Ez természetesen személyiség kérdése is.

„Az egyik ember jobban érzékeny erre, a másik kevésbé. Ez személyiségfüggő. Tehát ezért is ez a negyedik esszenciális eleme a szociális munkának a kreatív személyiség – legalábbis véleményem szerint. Tehát, hogy ha ott a gyakorlatban nem jelez valamit a szociális munkásnak belül, akkor azt te kívülről nem fogod tudni beleültetni. Ez nem olyan. Erre a szakmára tényleg születni kell, és nagyon kell, hogy befelé figyeljünk.” (Részlet a Miletics Marcell-lal készített interjúból.)

Azonban a szociális szakember nem tud előre felkészülni az összes előfordulható etikai dilemmára, hiszen minden eset más.

„Én azt gondolom, hogy nem tudjuk minden helyzetre felkészíteni a hallgatókat. Nem tudunk az összes, az életben felmerülő dilemmára kész válaszokat adni. Talán ezért is jók a

---

³ A 2016-os Etikai Kódex egyébként már rendelkezik erről a kérdésről is.

dilemmák, mert nincs általában kész válaszunk rá, hanem az aktuális dilemmát és az aktuális körülményeket figyelembe véve kell helyesen, jól dönteni a szociális munkásnak a kliensével együtt, hogy merre indulnak tovább.” (Részlet a Miletics Marcell-lal készített interjúból.)

Az interjúk és kérdőívek során is előkerült a vétségek szankcionálhatóságának kérdése, mely általános bizonytalanságot keltett a kérdezetekben.

„Hát ezt nem tudom megmondani, szerintem ezen még a szakma is dilemmázik, hogy mi számít vétségnek, vagy hogy milyen szankciókat vonhat maga után a vétség elkövetése.” (Részlet egy hallgatóval készített interjúból.)

Ez tényleg egy igen érdekes kérdés, hiszen az adott munkahelytől függ, hogy hogyan reagálnak a vétség elkövetésére, vagy mit ítélnék vétségnek. Amennyiben nem tudnak dönteni, fordulhatnak az Etikai Kollégiumhoz, amely állásfoglalást készít az ügyben, de ezután is az intézmény felelőssége a további döntés, hiszen maga az Etikai Kollégium nem szankcionál.

Fontos jelzés lehet a képzés és a kollégium számára az is, hogy az Etikai Kollégiumot gyakran nem is etikai kérdéssel keresik meg, amiből arra a következtetésre lehet jutni, hogy *„nem tud a gyakorló szakember különbséget tenni aközött, hogy mi az, ami etikai kérdés és mi az, ami inkább egy munkajogi vagy büntetőjogi kérdés”*. (Részlet a Rácz Andreával készített interjúból.)

Lényeges kérdés az Etikai Kollégium ismertsége, vagy inkább ismertségének hiánya is. A hallgatók többsége nem ismeri a kollégiumot, vagy bizonytalan abban, hogy mi is a szerepe, a feladata.

„Hát bevallom őszintén, hogy nem sokat [hallottam az Etikai Kollégiumról]. Azt tudom, hogy ha valamilyen etikai kérdésben az alsóbb köröket megjárva nem járt sikerrel a szociális munkás, akkor ide fordulhat, hogy tovább vigye az ügyet, de azt, hogy az Etikai Kollégium mit tehet és milyen eszközök vannak a kezében, nem tudom. Ezenkívül biztosan vannak más tevékenységi körei is.” (Részlet egy hallgatóval készített interjúból.)

Ez pedig kardinális kérdés, hiszen ha nem ismerik a hallgatók az Etikai Kollégiumot, akkor nem is fognak tudni hozzájuk fordulni a gyakorlataik vagy munkájuk során felmerülő problémákkal.

A kérdőívek, interjúk és a kollégium megkeresései alapján látható, hogy még azok közül, akik ismerik is ezt a szervezetet, kevesen fordulnak hozzájuk segítségért. Ennek több oka is lehet: sokan más módszerekkel oldják meg a munkájuk során felmerülő etikai kérdéseket, de az is elképzelhető, hogy nem ismerik fel a dilemmákat, vagy nem foglalkoznak velük. Előfordulhat az is, hogy nem ismerik az Etikai Kollégiumot, vagy félnek attól, hogy milyen következményei vannak a segítségkérésnek vagy a dilemma nyíltá tételének.

„Az Etikai Kollégiumról véleményem szerint elsősorban a főiskola falai között szerzünk információt, nem tudom, hogy akik nem diplomás képzésen vesznek részt, ők egy-egy adott tanfolyamon hallanak-e erről az intézményről. Jó lenne, ha a munkahelyek vezetősége a dolgozók elé tárná – úgy, mint az ellátottjogi képviselő személyét –, hogy van ilyen szervezet, akihez bárki segítő kézzért fordulhat. Összegezve, a szakmában véleményem szerint kevesen tudnak ezen intézmény fennállásáról, illetve az etikai dilemmák sokszor rejtve maradnak, sokan önmagukkal küzdenek meg ezzel kapcsolatban és nem kérnek segítséget.” (Részlet egy pályakezdővel készített interjúból.)

„Azért nem fordulnak szerintem, mert félnek, hogy hátrányos helyzetbe kerülnek általa.” (Részlet egy pályakezdővel készített interjúból.)

„Benne van az Etikai Kódexben, hogy felelőssége, kötelessége a szociális munkásnak ezeket a témákat továbbvinni. Azért nem viszi tovább – gondolom én –, mert fél. És ez nem jó, nagyon nem jó irány.”

Fel kell tudni vértézni magunkat megfelelő pajzsokkal, páncélokkal és pontosan az etika, az igazságérzetünk és az Etikai Kódex kell hogy megadják nekünk ezt, mint pajzs és páncél.” (Részlet a Miletics Marcell-lal készített interjúból.)

Egy friss, 2015-ös kutatás hasonló eredményeket mutatott ki, mint amire a korábban leírtak alapján következtethetünk. Ez a kutatás 383 fős mintán alapul, így ez a felmérés sem reprezentatív, de eredményei éppúgy jelzésértékűek. A kutatásból csupán néhány idevágó kérdést szeretnék kiemelni (Nagy 2015).

A kérdőíveket gyakorló szakemberekkel töltették ki. Rákérdeztek, hogy mennyire tartják jónak a szociális munka képzését, erre csupán 4% válaszolta azt, hogy teljesen megfelelő és 32% azt, hogy inkább jó. Ebben a kutatásban is felmerült, hogy hova fordulhatnak szakmai dilemma esetén a gyakorló szociális munkások, illetve hogy hova fordultak már. A legtöbb választ a kolléga (66%), főnök (53%) és szakmai vezető (43%) kapta mindkét kérdés esetében (Nagy 2015).

A kitöltők vagy közvetlen munkatársaik csupán 5%-a fordult már a 3Sz Etikai Kollégiumához. A válaszadók 26%-a nem hallott az elmúlt egy évben a 3Sz tevékenységéről, 38%-a az Etikai Kollégium működéséről és 30%-uk az Etikai Kódex felülvizsgálata miatt indított kezdeményezésekről. Azonban a válaszadók kb. 70%-a szeretne ezekről információt kapni.

Tehát ez alapján a kutatás alapján azt lehet mondani, hogy a gyakorló szakemberek jelentős része sincs tisztában a 3Sz és az Etikai Kollégium munkásságával (Nagy 2015).

Az interjúból kiderült, hogy a tanárok számára az oktatás maga is rejt dilemmákat: milyen hallgatók kerülnek ki a képzésből, mit csináljanak, ha a terephely nem etikusan jár el, mit kezdjenek azzal a szakadékkal, ami a gyakorlat és az elmélet között van.

„A másik dolog, amin naponta gondolkozom, amióta a képzésben is dolgozom, hogy az az én felelősségem is, hogy milyen szakembereket bocsátunk ki az iskola falai közül. Hogy vajon mivel teszek jót: azzal, hogy engedem azokat a hallgatókat, akiről tudom, hogy nincsenek készen, és mégis kiengedem a szociális területre őket, vagy pedig azzal, ha nem adok nekik esélyt arra, hogy ennek a szép és izgalmas szakmának a sűrűjébe bevonódjanak?” (Részlet a Bagdi Timeával készített interjúból.)

Valamint fontosnak tartanak, ha az egyetemi oktatók jobban átlátnák a különböző képzéseket, hogy tanulhassanak egymástól.

„Lehet, hogy mi is tanulnánk egymástól. Ha én ismerném az ELTE-s képzési rendszert, vagy akármelyiket jobban, akkor lehet, hogy onnan tudnék átvenni ötleteket, hogy mint oktató a képzésbe ezt hogyan tudnám bevinni. Nyilván van egy kötöttség, de ilyen szinten ez egy fontos szakmai áttörés lehetne.” (Részlet a Rácz Andreával készített interjúból.)

A szakma szempontjából pedig előkerült az érdekképviselő problémája is. Megfogalmazódott, hogy a kliensek és a szociális munkások érdekképviselője egyaránt fontos, de kevésbé tud megvalósulni. Ennek hiányában nagyon nagy szerepet játszik a mai magyar valóság, ami nem kedvez a szociális szakmának. Hogy hogyan lehet reagálni erre a valóságra? Ez egy nagyon nehéz kérdés: álljunk szembe az árral, vagy ússzunk vele? Mi számít ellenállásnak? Ha tudjuk, hogy mi a helyes és próbálunk arra törekedni, még ha ez nem is mindig sikerül; vagy ha hallatjuk a hangunkat? Ha hallatjuk a hangunkat, és emiatt elveszítjük az állásunkat, akkor jól tettük, hogy hallattuk a hangunkat? Ki fog a helyünkre kerülni?

„Én azt gondolom, hogy nem kell, hogy kirúgasd magad az egész kistérségből, vagy hogy te börtönbe menjél. Tehát, hogy a kliensekért is véded magad, az szerintem egy alap etikai elv. [...] És szerintem ez is a mérlegelés része. Tehát, hogy hogyan lehet ezt csinálni úgy, hogy az ember hű legyen az elveihez, vagy ha arra kényszerül, hogy nem, akkor legalább tudja, hogy mi az, ami egy normális esetben normális lenne.” (Részlet a Szécsi Judittal készített interjúból.)

Válságban a szakma?

Nemrég az *Esély* című folyóiratban megjelent Bugarszki Zsolt vitaindító cikke, amely szerint a szociális munka válságba került, hiszen „*az eltelt 6-7 évben a korábban általa, magának felállított összes morális mérce szerint csúfosan megbukott*” (Bugarszki 2014: 64). A szakma meghasonlott: a szakma értékei ütköznek azzal, amit az állam elvár. A kliensek a segítségért cserébe elveszítik önbecsülésüket, autonómiájukat, szabadságukat, függővé válnak (Bugarszki 2014).

A cikkekre érkezett reakciók szintén a válság hangulatát tükrözték (Szoboszlai 2014; Németh 2014). Összességében elmondható, hogy öt főbb pont volt, ami mentén ez a probléma megfogalmazódott. Először is a szakma indulásakor sokféle végzettséggel lehetett bekapcsolódni a szakmába, amiktől konfliktusok alakultak ki, részben emiatt sem volt képes a szociális munka önálló szakmai identitását megteremteni mind a mai napig.

Másrészt az oktatásban tanultak és a gyakorlat gyakran külön pályán mozognak, emiatt a fiatal szociális munkások nagy része nem tud vagy nem akar a szakmában maradni.

Harmadrészt nem jó a szakma érdekérvényesítő szerepe, ezért a segítő szakemberek annyira ellehetetlenülnek egzisztenciálisan és szakmailag is, hogy hamarabb köszönt be a kiegészítő korszaka.

A szakmai ellehetetlenüléshez kapcsolódik a negyedik gócpont, az, hogy az állam és a szakma értékei ellentétesek, és ezekből az összeütközésekből általában az állam kerül ki győztesen: „*követjük a kormányzati akaratot, úgy hajlunk, ahogyan a jogszabályok változnak, alig hallatjuk a hangunkat*” (Szoboszlai 2014: 90). Emiatt a segítő szakemberekben kialakulhat egy belső törés: tegyem, amire köteleznek, hogy legyen munkám vagy tegyem, amit jónak tartok?

Végül fontos szempont a társadalmi gondolkodás, mind a kliensekről – pl. önhibás, érdemtelen szegény –, mind pedig a szakmáról – pl. közmunkás, közhasznú munkás.

Éppen e miatt a válság miatt, ami az interjúkban is megjelent, fontos az, hogy nagyobb hangsúlyt fektessünk az etika oktatására, mert szükség van arra a tudásra, értékekre, szemléletre, amit a szakmai etika adhat, valamint szükség van arra, hogy belássuk: a szakmában senkinek sem könnyű, mások is követnek el hibákat. Egy nemrégiben felvett vizsgálat szerint a szakmában rengeteg a félelem, hogy hibát vétene, hiszen óriási a felelősségük (Papp, Rácz 2015). Ennek a félelemnek, szorongásnak a feloldásában is segíthetne az, ha látnánk, hogy előfordulhat mindenkivel, hogy nem tudja, mi a jó döntés, vagy nem jól dönt.

Zárógondolatok

A szociális munka emberjogi szakma, ami nemcsak arra törekszik, hogy a társadalom az emberi jogokat betartsa, hanem ezeknek a jogoknak a megfelelő érvényesítésére és megvalósítására is (Sárány 2014). Sőt az is feladata, hogy alakítsa és védje az alapvető emberi jogokat (Kövér 2012). Ez azonban csak akkor lehetséges, ha a szociális munkások ismerik az Etikai Kódexet és a szakmai értékeket, amelyek a szakmai kompetencia alapvető részei (Kozma 2006).

Természetesen a kódex nem ad mindenre tökéletesen pontos útmutatást, hiszen nem lehet olyan részletes, ahányféle szituáció szembejöhethet egy szociális munkás karrierje során, csupán különböző általános célokat és alapelveket fogalmaz meg, amelyekben egyébként az a szép, hogy időnként egymással is konfliktusba kerülhetnek (Jordan 1994; Pál 1996).

Szaktervezési munkám alapján arra jutottam, hogy bár van valamiféle szaktervezés-oktatás az egyetemeken és főiskolákon, ez mégsem elegendő, mert vannak – még ha nem is olyan sokan, mint azt gondoltam –, akik nem ismerik pontosan az Etikai Kódexet, nem hallottak az Etikai Kollégiumról, nem tudják, hova fordulhatnak nehézség esetén, nem biztosak abban, mi etikus, és nem feltétlenül ismerik fel a dilemmákat.

Irodalomjegyzék

- ANDOK F., Tímár SZ. (2002): Dilemmák a szociális munkában. *Esély*, 4. 85–98.
- BUGARSZKI ZS. (2014): A magyarországi szociális munka válsága. *Esély*, 3. 64–73.
- B. TALYIGÁS K., FEUER M., HÁBERMAN Z., HEGYESI G., KÖVÉR Á. (2012): Az elmélettel való integráció elősegítése a terepgyakorlat során. In Hegyesi G., Kövér Á., Talyigás K. (szerk.): *A szociális munka oktatása*. ELTE TáTK, Budapest Főváros XIII. Kerületi Önkormányzata, Budapest, 124–184.
- CSÁSZI L. (1999): A morál kulturális szociológiája és a média. *Szociológiai Szemle*, 4. 59–73.
- HEGYESI G., KOZMA J. (2006): *A szociális munka áttekintése*. In Kozma J. (szerk.): *Kézikönyv szociális munkásoknak*. Szociális Szakmai Szövetség, 15–40.
- HEGYESI G. (2012): Az elmélet és gyakorlat integrációjának és dezintegrációjának problematikája és megoldási kísérletei a szociális munkások képzésében. In Hegyesi G., Kövér Á., Talyigás K. (szerk.): *A szociális munka oktatása*. ELTE TáTK, Budapest Főváros XIII. Kerületi Önkormányzata, Budapest, 15–30.
- HOLLAND, Th. P., KILPATRICK, A. C. (1991): Ethical issues in social work: Toward a Grounded Theory of Professional Ethics. *Social Work*, 36/2. 138–144.
- HORDÓS L. T. (1997): Dilemmák a szociális munka etikájának oktatásával kapcsolatban. *Esély*, 3. 92–103.
- JORDAN, B. (1994): Szociális munka a gyakorlatban. *Esély*, 2. 66–94.
- KJORSTAD, M. (2007): A szakmai etika és a hivatalnoki racionalitás között – A szociális munkások kihívásokkal teli etikai helyzete a workfare irányelvek végrehajtásánál. *Esély*, 4. 53–71.
- KOZMA J. (2006): Kompetencia a szociális munkában. In Kozma J. (szerk.): *Kézikönyv szociális munkásoknak*. Szociális Szakmai Szövetség, 40–70.
- KÖVÉR Á. (2012): Emberi jogi szociális munka és anti-diszkriminációs gyakorlat oktatása a szociális munkások képzés során. In Hegyesi G., Kövér Á., Talyigás K. (szerk.): *A szociális munka oktatása*. ELTE TáTK, Budapest Főváros XIII. Kerületi Önkormányzata, Budapest, 31–123.
- LOEWENBERG, F., DOLGOFF, R. (1988a): *Etikai választások a segítő foglalkozásokban*. In Hegyesi G., Talyigás K. (1996): *A szociális munka elmélete és gyakorlata I. kötet – általános szociális munka*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 181–190.
- LOEWENBERG, F., DOLGOFF, R. (1988b): *Érték és etika a szociális munka gyakorlatában*. In Hegyesi G., Talyigás K. (1996): *A szociális munka elmélete és gyakorlata I. kötet – általános szociális munka*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 191–205.
- LUCKMANN, T. (1999): A modern társadalom erkölcsi rendje. *Magyar Filozófiai Szemle*, 43. 223–238.
- NAGY G. (2015): *Etikai kutatás szociális szakemberek körében – Helyzetfeltáró és attitűd kutatás – tanulmány*. Szociálpolitikai és Szociológiai Egyesület.
- NAGY K. (2009): Professzionizáció- és professzióelméletek a segítő hivatások tükrében. *Esély*, 2. 85–105.
- NÉMETH L. (2014): Hova jutott a szociális szakma a rendszerváltástól napjainkig? *Esély*, 3. 95–99.

- PAPP E., RÁCZ A. (2015): Vigyázat! Emberek! – Szociális és gyermekvédelmi szakemberek szakmaképének vizsgálata. *Metszetek*, 4/3. 45–61.
- PATAKI É. (2008a): „Hatósági kötelezés”. *Háló*, november, 9–11.
- PATAKI É. (2008b): *Kontroll és segítő funkció a szociális munkában – A kötelezett kliensekkel való munka elméleti és gyakorlati kérdései*. Kézirat, <http://szm.sze.hu/downloadmanager/download/nohtml/1/id/3035/m/4169> (utolsó megtekintés: 2015. 12. 12.).
- PÁL T. (1996): *Kérdések – dilemmák – viták. A magyarországi szociális munka etikai kódexe*. In Ágoston M., Kozma J., Pelle J., Somorjai I. (1996): *Kézikönyv a szociális munka gyakorlatához*. Szociális Szakmai Szövetség, Budapest, 13–30.
- REAMER, F. G. (1983): Ethical dilemmas in social work practice. *Social Work*, January – February.
- SÁRKÁNY P. (2014): *A szociális munka mint alkalmazott etika*. In Sárkány P. (szerk.): *A filozófia mint praxis*. L'Harmattan Kiadó, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest, 7–18.
- SZABÓ L. (2003): *Szociális esetmunka gyakorlata – Elméleti alapvetés*. Wesley Könyvek, Budapest.
- SZOBOSZLAI K. (2014): A szociális munka a változások tükrében – Kik vagyunk, hol tartunk és mit kellene tennünk? *Esély*, 3. 87–94.
- VARGA I., UDVARI K. (2008): A környezettanulmány, avagy a magánszféra sérthetlenségének dilemmái. *Esély*, 3. 106–128.
- VARGA K. (2009): *Pszichológus etika 99 dilemma tükrében*. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest.
- VINCZE E. (2008): „Aktív segély” szvit. *Háló*, november, 7–8.
- A Szociális Munka Etikai Kódexe* (2011), Budapest, Szociális Szakmai Szövetség, http://www.3sz.hu/sites/default/files/Etikai_kodex_2011.pdf (utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).
- Az Etikai Kollégium ügyrendje* (2006), Budapest, Szociális Szakmai Szövetség, <http://www.3sz.hu/tartalom/koll%C3%A9gium-%C3%BCgyrendje> (utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).
- Beszámoló 2011* (2012), Budapest, Szociális Szakmai Szövetség, <http://www.3sz.hu/tartalom/etikai-koll%C3%A9gium-1> (utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).
- Beszámoló 2012* (2013), Budapest, Szociális Szakmai Szövetség, <http://www.3sz.hu/tartalom/etikai-koll%C3%A9gium-1> (utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).
- Beszámoló 2013* (2014), Budapest, Szociális Szakmai Szövetség, <http://www.3sz.hu/tartalom/etikai-koll%C3%A9gium-1> (utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).
- Beszámoló 2014* (2015), Budapest, Szociális Szakmai Szövetség, <http://www.3sz.hu/tartalom/etikai-koll%C3%A9gium-1> (utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).

Esetek:

A szomszéd ajándéka,

<http://www.3sz.hu/tartalom/esetek>

(utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).

Albérőlválasztás,

<http://www.3sz.hu/tartalom/esetek>

(utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).

Hajléktalan szerelem,

<http://www.3sz.hu/tartalom/esetek>

(utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).

Korábbi kliensekkel való kapcsolattartás,

<http://www.3sz.hu/tartalom/esetek>

(utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).

Titoktartási kötelezettség kontra büntetőeljárás,

<http://www.3sz.hu/tartalom/esetek>

(utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).

Válás után,

<http://www.3sz.hu/tartalom/esetek>

(utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).

Egy nem hiteles beadvány,

<http://www.3sz.hu/tartalom/esetek>

(utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).

Tantervek:

http://tat.k.elte.hu/file/TaTK_mintatanterv_szm_2013_14_1.pdf

(utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).

<http://btk.unideb.hu/oktatas/BA/szakleirasok/SZOCIALIS%20MUNKA.pdf>

(utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).

http://www.de-efk.hu/lib/111130_szaki_ba.pdf

(utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).

http://www.kre.hu/tajekoztato_kiadvany2014/tfk/mintatantervek/ba/szocialis_munka_2012_ostol.pdf

(utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).

<http://www.or-zse.hu/targyak/ujszocmunk/ujszocmunk-halostanterv2014.htm>

(utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).

http://www.wesley.hu/sites/default/files/fajlok/mintatanterv_2013-2017_0.pdf

(utolsó megtekintés: 2015. 08. 25.).